

Lukutaitotyön sanasto

Johdanto

Lukutaitotyön sanaston tavoitteena on luoda yhteistä ymmärrystä siitä, mitä lukutaitotyö kunnissa tarkoittaa ja miten laaja-alainen, koko kuntaa läpileikkaava tehtävä lukutaidon edistäminen on. Sanasto kokoaa yhteen keskeisiä käsitteitä, jotka auttavat hahmottamaan lukutaitotyön kokonaisuutta varhaisista lukivalmiuksista monilukutaitoon ja kriittiseen lukutaitoon sekä rakenteiden ja johtamisen merkitykseen.

Lukutaitotyö kunnissa on monialaista ja yhteisöllistä. Sitä tehdään varhaiskasvatuksessa, opetuksessa, kirjastoissa, kulttuuri- ja nuorisopalveluissa, perheiden arjessa sekä järjestöjen toiminnassa. Lukutaito on sekä henkilökohtainen taito että yhteiskunnallinen perusta: se kytkeytyy muun muassa oppimiseen, osallisuuteen, hyvinvointiin, palveluiden saavutettavuuteen ja demokraattiseen toimijuuteen. Tämän vuoksi lukutaitotyön johtaminen, rakenteet ja resursointi ovat keskeisiä.

Sanaston käsitteet eivät pyri olemaan aukottomia tai tyhjentäviä. Ne tarjoavat pohjan keskustelulle siitä, mitä lukutaitotyö kunnissa tarkoittaa ja miten sitä voidaan kehittää suunnitelmallisesti. Sanasto tukee erityisesti kuntatason lukutaitotyön osa-alueiden suunnittelua, mutta sitä voidaan hyödyntää muillakin tahoilla. Sanaston tarkoitus on avata, millaisiksi toimenpiteiksi lukutaitostrategian suuntaviivat voivat konkretisoitua eri tahoilla.

Sanasto on osa kansallisen lukutaitostrategian suuntaviivojen toimeenpanoa, ja sen on tuottanut Lukutaito-ohjelma osana Lukeva kunta-toimintaa yhteistyössä OPPIVA-verkoston kanssa.

Sisällysluettelo

Johdanto	2
Lukutaitotyö	4
Rakenteet	5
Lukutaitotyön johtaminen	6
Lukutaitostrategia tai -ohjelma	7
Lukutaidon portaat	8
Riittävä lukutaito	9
Monilukutaito	10
Kriittinen lukutaito	11
Lukutaidon opettaminen	12
Tiedonalakohtaiset tekstitaidot	13
Kielitietoinen lukutaitotyö	14
Lukemaan innostaminen	15
Lukevan aikuisen malli	16
Lukeva yhteisö	17
Kirjallisuuden rooli	18
Sanataide	19
Saavutettavuus	20
Lähteet	21

#MELUEMME

Lukutaitotyö

- A) Lukemisen ja lukuinnon edistämistä**
- B) Lukutaidon edistämistä**
- C) Rakenteiden luomista näille molemmille**

Lukutaitotyöllä tarkoitetaan erilaista yksilöiden tai ryhmien lukutaidon, lukemisen lisäämisen ja lukuinnon eteen tehtävää työtä. Lukutaitotyötä tehdään esimerkiksi kunnan eri palveluissa ja monenlaisissa työtehtävissä, kuten kasvatuksessa, opetuksessa ja koulutuksessa, kirjastoissa, kulttuuri-palveluissa tai neuvola-, nuoriso- ja perhepalveluissa.

Kunnassa lukutaitotyö liittyy monenlaiseen toimintaan, esimerkiksi opetukseen, lukemaan innostamiseen eri tahoilla, tuen tarpeiden arviointiin, palveluohjaukseen, viestintään, saavutettavuuteen tai tapahtumiin. Yleisillä kirjastoilla on lakisääteinen tehtävä edistää lukemista ja tukea monilukutaitoa. Lukutaitotyö koskettaa kaikkia kuntalaisia ja se mahdollistetaan päätöksenteon, johtamisen ja resurssoinnin avulla.

Tärkeitä lukutaitotoimijoita julkisen sektorin lisäksi ovat erilaiset lukutaitoa ja lukemisen lisäämistä edistävät kolmannen sektorin toimijat niin paikallisesti kuin kansallisesti. Myös yritykset, kuten kustantajat, voivat edistää lukutaitotyötä eri tavoin.

Eri ammattiryhmillä ja asiantuntijatahoilla on erilaisia rooleja ja tavoitteita lukutaitotyössä. On hyvä erottaa esimerkiksi lukutaidon pedagoginen edistäminen lukemisen ja lukuinnon edistämisestä, vaikka ne tukevatkin toisiaan ja ovat yhtä merkityksellisiä. Muistetaan myös, että jokainen voi edistää lukutaitoa, lukemista ja lukuintoa omassa lähiympäristössään pienin arkisin teoin.

Rakenteet

Rakenteet ovat pohjana laadukkaalle ja systemaattiselle lukutaitotyölle. **Rakenteet tarkoittavat suunnitelmallisia, organisoituja ja pysyviä toimintatapoja sekä verkostoja, joilla lukutaitoa edistetään, ylläpidetään ja syvennetään eri ikäryhmissä.** Nämä rakenteet luovat perustan, jolla varmistetaan, että lukutaitotyö on jatkuvaa, tavoitteellista toimintaa.

Kuntatasolla tämä tarkoittaa lukutaitotyöhön liittyvien asioiden kirjaamista ohjaaviin ja velvoittaviin asiakirjoihin, kuten strategioihin, vuosisuunnitelmiin tai talousarvioon. Eri sektoreilla lukutaitotyö näkyy monenlaisissa suunnitelmissa (esimerkiksi opetussuunnitelma, kulttuurikasvatussuunnitelma, henkilöstösuunnitelma, viestintäsuunnitelma, vuosibudjetti) ja niiden myötä yksiköiden toiminnassa.

Lukutaitotyön rakenteisiin kuuluu velvoittavuus, pitkäjänteisyys ja sopimusperusteisuus, esimerkiksi kirjastopalveluiden ja kasvatuksen ja koulutuksen toimialapalveluiden välillä. Eri tasoilla yhteisesti sovitut ja näkyväksi tehdyt rakenteet takaavat lukutaitotyölle riittävät resurssit, velvoituksen yhteistyölle ja kehittämiselle, jatkuvuutta organisaatio- ja työtehtävätasolla sekä säännöllisen arvioinnin.

Johtamisella on suuri merkitys lukutaitotyön rakenteiden muotoutumiselle.

Lukutaitotyön johtaminen

Hyvä johtaminen mahdollistaa sen, että lukutaitotyössä on selkeä suunta eikä lukutaitoa edistävä työ ole sattumanvaraista. **Johtaminen varmistaa, että toiminnalla on yhteinen tavoite, eri toimijat tekevät yhteistyötä ja että työ kohdistuu niihin väestö- ja ikäryhmiin, jotka sitä eniten tarvitsevat.** Kun johto sitoutuu tavoitteisiin, pystytään tekemään pitkäjänteisiä päätöksiä ja turvaamaan esimerkiksi riittävät resurssit.

Johtaminen tekee lukutaitotyöstä näkyvää, arvostettua ja merkityksellistä. Selkeä johtaminen estää päällekkäisen työn tekemistä ja auttaa kohdentamaan toiminnot vaikuttavimmalla tavalla. Toimenpiteiden vaikutusten seuranta eri mittarein on myös osa tavoitteellista johtamista.

Vastuunjaon tulee olla avointa ja ymmärrettävää, jotta tiedetään, kuka johtaa mitäkin kokonaisuutta. Kun lukutaitotyön vastuutahot ja johtajat nimeetään, työ ei jää yksittäisten ihmisten varaan, vaan siitä tulee osa pysyvää, suunnitelmallista kehittämistä.

Lukutaitostrategia tai -ohjelma

Lukutaitostrategia on koko kunnan toimintaa ohjaava pitkän aikavälin suunnitelma, joka linjaa, miten kunta vahvistaa asukkaidensa lukutaitoa lapsista aikuisiin. Vaikka paikallisen strategian perustana on kansallinen lukutaitostrategia, **paikallinen strategia muotoillaan kunnan omien tarpeiden, kehittämiskohteiden ja olemassa olevien asiakirjojen pohjalta. Sen tarkoitus on tehdä näkyväksi jo tehtävää lukutaitotyötä ja liittää se osaksi kunnan omia rakenteita ja suunnitelmia.** Siksi alkuvaiheessa on tärkeää kartoittaa kunnassa jo tehtävä lukutaitotyö, sekä lukutaidon kehittämisen tarpeet.

Lukutaitostrategia kokoaa yhteisen tahtotilan ja luo perustan yhdenvertaisille ja johdonmukaisille käytännöille. Strategia määrittelee, mitä kunnassa halutaan saavuttaa ja miksi lukutaidon vahvistaminen on tärkeää kunta-laisten hyvinvoinnin, osallisuuden ja oppimisen kannalta. Käytännön toimet ja vastuut voidaan erityisesti suuremmissa kunnissa kuvata erillisessä toimeenpano-ohjelmassa, joka laaditaan strategian jälkeen ja jossa tarkennetaan, miten strategian linjaukset toteutetaan ja miten niitä seurataan. Strategia siis liittyy eri sektoreiden velvoittaviin suunnitelmiin ja asiakirjoihin (ks. Rakenteet ja Lukutaitotyön johtaminen). Joissakin kunnissa voidaan päätyä siihen, että laaditaan suoraan paikallinen lukutaidon toimenpideohjelma, jos strateginen tahtotila on jo selkeä.

Lukutaidon portaat

Lukivalmiudet: Lukutaito rakentuu jo ennen varsinaista lukemaan oppimista. Lukivalmiudet ovat taitoja, jotka ennakoivat lukemisen ja kirjoittamisen oppimista. Niihin kuuluvat esimerkiksi kielellinen tietoisuus sekä kiinnostus kieltä, kirjoja ja tarinoita kohtaan. Varhaisia lukivalmiuksia ovat esimerkiksi: kiinnostus kirjoihin ja lukutilanteisiin, kirjainten ja merkkien tunnistaminen sekä äänteiden yhdistäminen tavuiksi ja sanoiksi. Lukivalmiuksia voidaan kehittää jo vauvaiässä.

Tekninen lukutaito: Teknisen lukutaidon – eli dekodauksen taidon – kehittymistä tavoitellaan erityisesti 1.–2. luokkien aikana. Tekninen lukutaito tarkoittaa sitä, että lapsi oppii vastaavuuden kirjainten ja äänteiden välillä ja pystyy muodostamaan niistä sanoja. Lukeminen alkaa usein ääneen lukemisena ja muuttuu harjoittelun myötä äännettömäksi. Pelkkä sujuva lukeminen ei vielä takaa sitä, että lukija ymmärtää tekstin sisältöjä tai osaa arvioida niitä.

Ymmärtävä ja erittelevä lukutaito: Lukemisen sujuvoiduttua lukija pystyy sisäistämään lukemansa ja tekemään havaintoja tekstin rakenteista ja sisällöistä. Tässä vaiheessa lukija oppii jäsentämään lukemaansa ja ymmärtämään lukemansa.

Tulkitseva ja arvioiva lukutaito: Tulkitseva lukutaidon taso tarkoittaa, että tekstistä pystytään löytämään merkityksiä, jotka eivät näy suoraan sanojen tasolla. Esimerkiksi kertomusta lukiessa osaa päätellä, millainen kuva henkilöahmoista muodostuu heidän toiminnastaan tai millaista sanomaa tarina välittää. Arvioiva lukija osaa pohtia tekstin luotettavuutta, tarkastella sitä julkaisu ympäristön tai tarkoituksien näkökulmasta ja suhteuttaa sen laajempaan tietoon ja kokemuksiin. Tavoitteena on, että lukutaito kehittyi kokonaisuudeksi, jossa ymmärtävä, tulkitseva ja arvioiva lukeminen tukevat toisiaan ja muovautuvat tilanteen ja tekstin mukaan.

Riittävä lukutaito

Riittävä lukutaito tarkoittaa lukutaitoa, jonka avulla ihminen pystyy osallistumaan arjen tilanteisiin, ymmärtämään oikeutensa ja velvollisuutensa, käyttämään palveluita, tekemään päätöksiä ja toimimaan itsenäisesti. Se ei edellytä täydellistä tai akateemista lukutaitoa, vaan kykyä ymmärtää ja hyödyntää arjen tekstejä: aikatauluja, ohjeita, laskuja, lomakkeita ja digitaalisten palvelujen sisältöjä.

Suomessa harva aikuinen on täysin lukutaidoton, millä tarkoitetaan sitä, että valtaosa aikuisista osaa teknisesti lukea. Tekninen lukutaito ei kuitenkaan ole riittävä taso yhteiskunnassa toimimiseen. Riittävä lukutaito on ymmärtävää lukemista. Yhteiskunnan kannalta välttämätön osa lukutaitoa on myös perustason arvioiva lukutaito. Ihmisen tulee pystyä erottamaan luotettavaa tietoa epäluotettavasta, arvioimaan lähteitä ja ymmärtämään, milloin tiedon tarkoitus voi olla vaikuttaa mielipiteisiin.

Eri ikäkausina ja eri elämänvaiheissa korostuvat erilaiset lukutaidot. Riittävä lukutaito on siis tilannesidonnaista, mutta erilaisia lukutaitoja voidaan vahvistaa läpi elämän. Se mahdollistaa osallisuuden työelämässä, koulutuksessa, yhteiskunnan palveluissa ja yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa.

Monilukutaito

Monilukutaito tarkoittaa kykyä ymmärtää ja tulkita erilaisia viestejä ja sisältöjä, joita nyky-yhteiskunnassa kohdataan. Teksteihin kuuluvat kuvien, videoiden, graafien, uutisten, mainosten, sosiaalisen median, digitaalisten sisältöjen ja myös tekoälyn tuottamien viestien lukeminen ja arvioiminen. Myös ns. perinteisten kirjoitettujen tekstien luku- ja kirjoitustaito ovat osa monilukutaitoa, mutta eivät yksin riittävä. **Ihmisellä on siis oltava valmiudet hahmottaa monenlaisia merkityksiä eri ympäristöissä, tunnistaa, miten sisältö rakentuu ja mihin se pyrkii vaikuttamaan, tuottaa itse monimediaista sisältöä ja ilmaista itseään.**

Monilukutaito ei ole yksittäinen taito, joka opitaan kerran, vaan elämän mittainen prosessi. Se muuttuu sitä mukaa, kun yhteiskunta, teknologia ja viestinnän muodot muuttuvat. Sama sisältö voi tarkoittaa eri asioita riippuen siitä, missä se julkaistaan, kuka sen tuottaa ja mihin tarkoitukseen se on tehty. Siksi monilukutaito kytkeytyy aina tilanteeseen, tavoitteeseen ja ympäristöön – oli kyse sitten uutisesta, verkkokeskustelusta, opetusvideosta tai tekoälyn tekstistä.

Monilukutaito on välttämätön taito, koska nykypäivän tiedon määrä, nopeus ja monimuotoisuus ovat niin suuria, että ihminen tarvitsee kykyä selviytyä kriittisesti somevirrasta, viranomaisviestinnästä, digitaalisista palveluista tai mediaympäristöstä, jossa saman asian rinnalla voi olla sekä faktatietoa että manipuloivaa tai puutteellista sisältöä.

Kriittinen lukutaito

Kriittinen lukutaito tarkoittaa kykyä ymmärtää, tulkita, arvioida ja tarvittaessa kyseenalaistaa erilaisia sisältöjä – tekstejä, kuvia, videoita, uutisia, mainoksia, someviestejä, tilastoja ja myös tekoälyn tuottamaa materiaalia. Se **tarkoittaa ymmärrystä siitä, että kaikilla teksteillä ja viesteillä on omat tarkoituseränsä. Se on myös taitoa pysähtyä, kysyä oikeita kysymyksiä ja arvioida, mistä tieto on peräisin, miksi se on tehty ja miten sitä kannattaa käyttää.**

Käytännön tasolla kriittinen lukutaito näkyy esimerkiksi siinä, että tunnistaa mainonnan vaikuttamiskeinot, osaa arvioida poliittisen viestin motiiveja, pystyy arvioimaan lähteen luotettavuutta sekä ymmärtää, miten sosiaalinen media ja digitaalinen ympäristö voivat muokata tiedon näkyvyyttä ja tulkintaa. Kriittinen lukutaito tarkoittaa myös sitä, että lukija osaa tunnistaa disinformaation, harhaanjohtavan sisällön ja tahattomasti virheellisen tiedon ja osaa sekä suojautua niiltä että pidättäytyä jakamasta tietoja eteenpäin.

Tulevaisuudessa kriittinen lukutaito on yhä tärkeämpi taito, sillä digitaalinen media, sosiaalinen vaikuttaminen ja tekoälyn tuottamat sisällöt lisäävät tarvetta ymmärtää, miten tieto syntyy sekä miten sitä tulisi tulkita ja hyödyntää turvallisesti ja eettisesti. Kriittinen lukutaito on siksi keskeinen edellytys aktiiviselle, turvalliselle ja osallistavalle kansalaisuudelle.

Lukutaidon opettaminen

Lukutaidon opettaminen on tavoitteellista ja systemaattista työtä, jossa oppijan osaamista kehitetään niin, että hän osaa lukea teknisesti ja sujuvasti sekä ymmärtää monenlaisia tekstejä. Lukutaidon opettamiseen kuuluu esimerkiksi lukustrategioiden harjoittelu, sanavarannon laajentaminen, tekstien tulkinnan syventäminen ja kyky käyttää lukutaitoa eri tilanteissa. Lukutaito on oppimisen perusväline: ilman sitä on vaikea omaksua sisältöjä missään oppiaineessa.

Lukutaidon opettaminen on koulun perustehtävä ja edellyttää pedagogista osaamista. Opettajat rakentavat oppilaan lukutaitoa yhdessä oppilaan kanssa vaihe vaiheelta. Opettaja tukee oppilaan yksilöllisiä tarpeita ja valitsee menetelmiä, jotka auttavat oppijaa etenemään teknisestä lukemisesta kohti ymmärtävää ja arvioivaa lukutaitoa sekä monipuolista tekstien tuottamista. Monilukutaidon kehittämiseksi opettaja käyttää opetuksessa eri ilmaisumuotoja (sanoja, kuvia, ääniä jne.) yhdisteleviä tekstejä sekä tukee tulkinnan ja arvioinnin taitojen syventämistä mallintamalla, miten tekstin eri osat rakentavat tekstin merkityksiä.

Kaikissa oppiaineissa tulee opettaa lukutaitoa, koska jokaisella tiedonalalla on omat tekstinsä, käsitteensä ja tapansa esittää tietoa. Matematiikan tehtävä, historian lähdeaineisto, kuvion lukeminen fysiikassa tai kartan tulkinta maantiedossa ovat kaikki osa monilukutaitoa. Kun lukutaitoa opetetaan kielitietoisesti kaikissa oppiaineissa, oppija oppii eri tiedonaloilla tarvittavia tekstitaitoja, tulkitsemaan erilaisia tekstilajeja ja ymmärtämään tietoa monesta näkökulmasta.

Tiedonalakohtaiset tekstitaidot

Tiedonalakohtaiset tekstitaidot tarkoittavat sitä, että osaa lukea, ymmärtää ja tuottaa tekstejä tavalla, joka kuuluu juuri tiettyyn oppiaineeseen.

Jokaisella alalla on oma kielensä, käsitteistönsä, tekstilajinsa ja tapansa selittää ja perustella asioita. Sama sana tai ilmiö voi saada täysin eri merkityksen sen mukaan, puhutaanko fysiikasta, äidinkielestä, historiasta tai terveystiedosta. Tämän vuoksi tiedonalan tekstitaitojen ja oppiaineen sisältötiedon yhteys on vahva: molempia tarvitaan ja toinen tukee toista.

Tiedonalakohtaiset tekstitaidot auttavat oppimaan sisällöt paremmin, koska oppija ei vain lue sanoja, vaan ymmärtää, miten tietoa rakennetaan ja mitä asioita pidetään kyseisellä alalla tärkeinä. Tämä parantaa myös akateemista menestystä: tiedonalan käsitteiden ja tiedon tulkintatapojen ymmärtäminen syventää oppimista.

Esimerkki:

Fysiikassa voima on tarkasti määritelty ilmiö, joka liittyy kappaleiden vuorovaikutukseen ja mitataan newtoneina. Äidinkielessä ja kirjallisuudessa voima voi olla metafora: "tarinan emotionaalinen voima". Historiassa voima voi viitata poliittiseen tai sotilaalliseen valtaan: "imperiumin voima".

Terveystiedossa voima voi olla kehon toimintakykyyn liittyvä ominaisuus, kuten "lihasten voima".

Kielitietoinen lukutaitotyö

Kielitietoinen lukutaitotyö lähtee ajatuksesta, että tekstejä ei voi ymmärtää ilman kieltä. Siksi **on tärkeää pysähtyä sanojen, käsitteiden, lauserakenteiden ja tekstilajien äärelle. Lisäksi tulee tunnistaa, että tekstien ymmärtämiseen ja tulkitsemiseen vaikuttavat oppilaan oma äidinkieli ja opitut ja opeteltavat kielet.**

Kielitietoinen lukutaitotyö korostaa omaa äidinkieltä identiteetin perustana. Oma äidinkieli on usein se kieli, jolla ihminen ajattelee ja ilmaisee itseään syvällisimmin. Kun lapsen tai aikuisen mahdollisuutta lukea myös omalla kielellään tuetaan ja arvostetaan, lukuinto lisääntyy ja lukutaito kehittyy. Monikielisyys ei ole este lukutaitotyölle, vaan sen voimavara.

Kielitietoinen lukutaitotyö kuuluu varhaiskasvatukseen, kouluihin, perheisiin, harrastusryhmiin, kirjastoihin, nuorisotyöhön, työpaikoille ja mediaan. Jokainen yhteisö, jossa käytetään kieltä ja kohdataan tekstejä, voi tukea arjen kielitietoisuutta: selittämällä käsitteitä, puhumalla eri kielistä arvostavasti, huomioimalla tekstien vaatimukset ja tekemällä lukemisesta yhteistä.

Tavoitteena on, että jokaisella on oikeus oppia lukemaan ja ymmärtämään tekstejä niin omalla kielellään kuin ympäröivässä kieliympäristössä.

Lukemaan innostaminen

Lukemiseen innostaminen tarkoittaa sitä, että yksilölle pyritään luomaan myönteinen suhde lukemiseen. Lukeminen tuntuu merkitykselliseltä ja omannäköiseltä, kun ympärillä on kannustavia ihmisiä ja helposti saatavuttavia tekstejä. Lukutaidon kehittyminen edellyttää lukemista myös vapaa-ajalla. Tärkeää on tukea lukumotivaatiota. Lukijalla tulee olla mahdollisuus valita tekstejä, jotka vastaavat hänen lukutaitonsa tasoa ja mielenkiinnonkohteita. Kokemattomalle lukijalle on tärkeää löytää riittävästi samastumispintaa teksteistä.

Lukuinnon ja lukutaidon suhde on vahva ja kahdensuuntainen:

Mitä varmemmaksi lukijaksi kehittyi, sitä helpompi on innostua lukemisesta uudelleen. Toistuva lukeminen taas kehittää lukutaitoa. Lukuinto liittyy myös hyvinvointiin ja elämyksiin: se voi olla tapa rentoutua, inspiroitua, saada lohtua tai eläytyä toisten kokemuksiin.

Lukemiseen innostaminen on kaikkien yhteinen vastuu. Innostajina ja esimerkin näyttäjinä voivat toimia vanhemmat, koulu, sisarukset, ystävät, kirjastotyöntekijät, valmentajat, nuorisotyöntekijät, opettajat, sukulaiset ja harrastusporukat. Kun lukemiselle annetaan aikaa, tilaa ja arvoa, lukuinto voi syntyä ja kasvaa iästä riippumatta.

Lukevan aikuisen malli

Lukevan aikuisen malli tarkoittaa sitä, että aikuinen näyttää omalla toiminnallaan, että lukeminen on arvokasta, mielekästä ja tärkeää.

Aikuinen lukee itse, puhuu lukemisesta myönteisellä tavalla ja luo tilanteita, joissa lukeminen näkyy.

Lukevan aikuisen malli on tärkeä, koska lapsi omaksuu lukutottumuksia jäljittelemällä. Lapsi haluaa tehdä sitä, mitä näkee aikuisen tekevän. On hyvä tehdä myös digitaalinen lukeminen näkyväksi: e-kirjan, äänikirjan tai digitaalisen lehden lukemista voi sanoittaa, jotta se ei peity muuhun ruu-tuaikaan.

Aikuisen lukuinnostus heijastuu myös lähiympäristöön: lapsille, nuorille, työyhteisöihin ja harrastuspiireihin. Aikuiset voivat luoda kulttuurin, jossa lukeminen kuuluu kaikille. Jokainen voi toimia lukevan aikuisen mallina.

Lukeva yhteisö

Lukeva yhteisö on ympäristö, jossa lukeminen on näkyvä, arvostettu ja jaettu osa arkea. Siinä **lukeminen ei ole vain yksilön suoritus, vaan yhteistä tekemistä, jossa keskustellaan kirjoista, jaetaan lukukokemuksia ja tehdään lukemisesta tapa olla yhdessä**. Kun lukeminen on näkyvää ja siitä puhutaan yhdessä, on helpompi nähdä itsensä lukijana ja kiinnostua erilaisista teksteistä. Tämä tukee lukuintoa, lukutaidon kehittymistä, vahvistaa oppimista ja edistää hyvinvointia sekä osallisuutta.

Koulussa lukeva yhteisö voi näkyä esimerkiksi siinä, että luokassa luetaan säännöllisesti ja käsitellään luettua yhdessä. Yhdessä lukeminen tukee lukemiseen innostumista erityisesti niillä, jotka eivät tarttuisi tekstiin omatoimisesti. Lukeva koulu -mallissa koulun toimintakulttuuri, rakenteet ja opetusjärjestelyt luovat oppilaille säännöllisiä mahdollisuuksia lukea, käsitellä tekstejä ja nähdä lukeminen osana kaikkia oppiaineita (vrt. Lukeva varhaiskasvatus ja Lukeva kunta).

Perhe, ystävät, varhaiskasvatus, harrastusryhmät, kirjastopalvelut, nuorisotyö ja työyhteisö voivat kaikki olla lukevia yhteisöjä. Perheessä tämä voi näkyä esimerkiksi yhteisinä lukuhetkinä tai siinä, että aikuiset näyttävät lukemista luonnollisena osana arkea. Työpaikalla lukeva kulttuuri voi olla esimerkiksi jaettuja lukuvinkkejä, yhteisiä keskusteluja tai lukemisen hyödyntämistä työhyvinvoinnin ja oppimisen tukena.

Kirjallisuuden rooli

Pirstaleinen tekstimaailma – somepäivitykset, lyhyet viestit ja nopeampoiset sisällöt – ei riitä kehittämään vahvaa lukutaitoa, sanavarantoa tai ymmärtämisen taitoja. **Kirjallisuus tai muut laajat tekstikokonaisuudet tarjoavat sisältöjä, joiden seuraaminen vaatii keskittymistä ja joiden kautta lukija oppii hahmottamaan juonen, erilaisia tekstirakenteita ja näkökulmia, joita ei voi tiivistää pariin lauseeseen.** Esimerkiksi kaunokirjallisuuden vivahteikas sanasto, vaihtelevat lauserakenteet, näkökulmien rikkaus ja tunnetason sitoutuminen tukevat lukemisen sujuvuutta ja kykyä tulkita ja arvioida tekstejä.

On tärkeää kuitenkin huomioida myös tietokirjallisuuden tärkeys osana kirjallisuuden kenttää. Joillekin lukijoille tietokirjallisuus on juuri mieluisinta luettavaa: esimerkiksi tietokirjat omista mielenkiinnon kohteista tai oman idolin elämäkerta voivat herättää lukuinnostuksen muuten pitkien tekstien lukemista karsastavalle. Tietokirjojen lukemista voidaan yhdistää luontevasti esimerkiksi eri tiedonalojen tekstitaitojen opetukseen. Kirjallisuuden rooli on tehdä monipuolinen lukeminen näkyväksi ja houkuttelevaksi. Kirjavinkkaus auttaa löytämään oikean kirjan, kirjailijavierailut tekevät kirjailijoiden työtä ja tarinoita näkyviksi ja erilaiset lukuhaasteet tekevät lukemisesta hauskaa. **Kun kirjat ovat esillä ja niistä puhutaan, kynnys tarttua niihin madaltuu.**

Sanataide

Sanataide on tapa käyttää kieltä luovasti: keksitään tarinoita, leikitään sanoilla, kirjoitetaan, kerrotaan ääneen, tehdään runoja ja käytetään apuna kuvia, draamaa, musiikkia ja digitaalisia työkaluja. **Sanataiteessa tärkeintä on, että jokaisen oma tapa kirjoittaa ja kertoa hyväksytään ja sitä tuetaan.** Sanataide kuuluu kaikkien kasvatus- ja koulutusasteiden opetussuunnitelmiin.

Sanataiteessa lukeminen ja kirjoittaminen ovat yhtä. Ihminen oppii kirjoittamaan lukemalla, ja lukeminen syvenee, kun itse tuottaa tekstiä. Sanataiteessa käytetään paljon erilaisia tekstejä mallina, inspiraationa ja rakennuspalikoina omalle tekemiselle. Tekstiä voi muokata, jatkaa, muuttaa näkökulmaa tai sovittaa toiseen muotoon.

Sanataiteessa harjoitellaan juuri niitä taitoja, joita lukeminen vaatii: sanojen ja käsitteiden ymmärtämistä, tarinan rakenteiden hahmottamista, keskittymistä, mielikuvituksen käyttöä, tekstin tulkintaa ja omien ajatusten selkeää ilmaisua. Lisäksi sanataide vahvistaa omaa kieltä ja identiteettiä. Ihminen saa käyttää omia kokemuksiaan, omaa puheta- paansa ja tarvittaessa useita kieliä rinnakkain. Tämä tekee sanataiteesta turvallisen ja innostavan tavan rakentaa suhdetta kieleen ja itsensä ilmaisemiseen.

Saavutettavuus

Saavutettavuudella tarkoitetaan, että lukeminen ja sen oppiminen on mahdollistettava kaikille vammasta, sairaudesta tai muista rajoitteista huolimatta. Saavutettavuuden toteutuminen tarkoittaa monenlaisten tuen resurssien määrittämistä niin kirjastossa, koulutuksessa kuin palveluiden ja sisältöjen selkeydessä. Riittävän kattava kirjaston toimipisteiden ja palvelujen verkko takaa kirjojen fyysisen saatavuuden.

Digitaalisten palveluiden tulee toimia eri laitteilla ja apuvälineillä. Luettavien sisältöjen tulee olla ymmärrettäviä ja helposti lähestyttäviä kaikille, myös erityistä tukea tarvitseville, ikääntyneille tai kognitiivisia haasteita kohtaaville.

Joillekin yleiskieli ei ole riittävän saavutettavaa, vaan tarvitaan selkokieltä sisältöjen ymmärtämisen tueksi. Joku puolestaan saattaa kaivata lukemisen tueksi sähköisen kirjan tarjoamia mahdollisuuksia, äänikirjoja, tekstin korostusominaisuutta tai mahdollisuutta lukea ja kuunnella samanaikaisesti.

Lähteet

Aerila, J.-A. & Kauppinen, M. (2021). Kirjasta kaveri. Sytykkeitä lukijaksi kasvamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Grünthal, S. E. M. (2020). Lukutaito ja lukeminen. Teoksessa M. Ahlholm, S. Grünthal, S. Happonen, R. Juvonen, U. Karvonen, S. Routarinne & L.Taino (toim.), Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa (ss. 165–206). Suomen ainedidaktinen tutkimusseura.

Hulden, Aerila J.-A., Lähteenmäki & Mikkilä-Erdmann (2024). Perheissä esiintyvät lasten lukukulttuurit vanhempien kuvaamana. Ainedidaktikka 2, 1–24.)

Kuosmanen, M., Lehtinen, A., Luokomaa, S., Mäkinen, E., Rantala, S., Siiskonen, T., & Lerkkanen, M.-K. (toim.), LUKILOKI – Oivalluksia luku- ja kirjoitustaitojen opettamiseen ja tukemiseen. Opetushallituksen verkkosivut: www.oph.fi/lukiloki.

Leino, K., Lerkkanen, M.-K. & Nissinen, K. 2021. Lukustrategioiden tunnistaminen lukutaidon vahvistajana. Teoksessa Lukutaito - Tie tulevaisuuteen. PISA 2018 Suomen pääraportti.

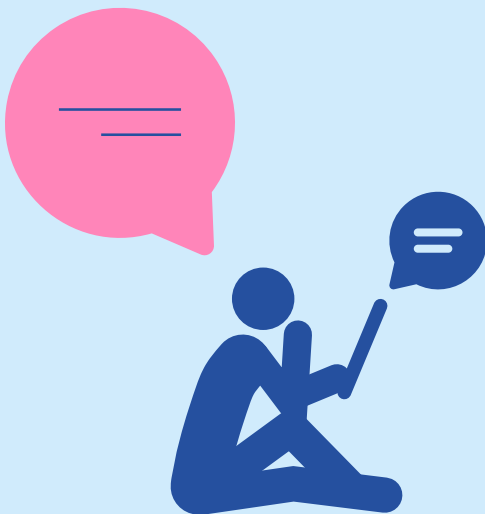
Opetushallitus (2021). Kansallinen lukutaitostrategia 2030. Lukuliike. Opetushallitus. www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/kansallinen-lukutaitostrategia-2030

POPS. (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus. www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelman-perusteet

Väätäinen, E. & Marjokorpi, J. (2024). Vastasaapuneiden oppilaiden tiedonala kohtaisten lukutaitojen arviointi: Kielididaktinen näkökulma oppimisen tukeen. AFinLAN vuosikirja 2024, 344–375.

Sanastoa ovat kommentoineet OPPIVA-verkoston asiantuntijat, Opetushallituksen opetusneuvokset Minna Harmanen ja Katri Kuukka, suomen kielen professori (alana monilukutaito) Sari Sulkunen, Seinäjoen kaupunginkirjaston lasten ja nuorten lukemista ja lukutaitoa edistävien kirjastopalvelujen valtakunnallisen erityistehtävän kehittämispäällikkö Mervi Heikkilä sekä Lupa- ja valvontaviraston ylitarkastaja Marko Ojanen.

#MELUEMME

Lukutaito-ohjelma:

Opetushallituksessa toimiva kansallinen Lukutaito-ohjelma tukee kaikenikäisten lukemista ja lukutaitoa Lukeva varhaiskasvatus-, Lukeva koulu- ja Lukeva kunta -osaohjelmien avulla sekä jakaa valtionavustuksia lukutaitotyöhön. Toiminta on osa kansallisen lukutaitostrategian suuntaviivojen toimeenpanoa.

oph.fi/lukutaito-ohjelma

Tilaa Lukutaito-ohjelman uutiskirje:

oph.fi/lukutaito-ohjelma

oppivaverkosto.fi

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSTYRELSEN

oph.fi